

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто особливості формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в педагогічному дискурсі. Подано контент-аналіз понять: уміння, педагогічні вміння, дослідницькі вміння. Акцентовано увагу на педагогічній практиці як ефективному засобі формування дослідницьких умінь. Розглянуто завдання навчально-виховної та виробничої практики в школі та їх можливості для формування дослідницьких умінь студентів напряму підготовки 6.010102 “Початкова освіта”. Досліджено метод портфоліо та його можливості у формуванні дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. Подано результати експериментального дослідження.

Ключові слова: дослідницькі уміння, педагогічні уміння, педагогічний дискурс, педагогічна практика, метод портфоліо.

Сучасна теорія і практика освіти майбутніх учителів базується на системі методологічних, загальнопедагогічних, дидактичних і психологічних принципів. Зростання темпів наукового прогресу та розвиток інформаційного суспільства визначають необхідність формування в студентів низки компетенцій, розуміння логіки наукового дослідження, розвитку дослідницьких умінь та навичок. Як зазначає Р. Вернидуб, зміст педагогічної освіти сьогодні визначають як систему узагальнених, спеціальних, психолого-педагогічних і методичних знань, дослідницьких умінь та способів діяльності [2, с. 50].

Процес формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи передбачає педагогічний дискурс між суб’єктом та об’єктом навчального процесу у ВНЗ, а саме: впровадження експериментальних досліджень у власній педагогічній діяльності; об’єктивне визначення результатів педагогічного дослідження; здатність формувати дослідницькі вміння в молодших школярів, моделювання та проведення уроків з різних предметів початкової школи.

Мета статті – висвітлити особливості формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в педагогічному дискурсі, варто визначити сутність поняття “дослідницькі вміння” через характеристику його складових понять “дослідження” та “вміння”.

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” поняття “дослідження” визначено так: 1) дія за значенням досліджувати; 2) “наукова праця, у якій досліджується яке-небудь питання” [2, с. 321]. Є. Рапацевич у великій сучасній енциклопедії “Педагогіка” тлумачить “дослідження” як процес і результат наукової діяльності, спрямований на отримання суспільно значущих нових знань про закономірності, структуру, механізми навчання й виховання, теорії та історії педагогіки, методику

організації навчально-виховної роботи, її зміст, принципи, методи й організаційні форми” [9, с. 222–223]. В Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка термін “дослідження” не тлумачиться. Проте, характеризуючи “дослідницький метод у навчанні”, автор зазначає, що “внесення елемента дослідження в навчальні заняття сприяє вихованню в школярів активності, ініціативності, допитливості, розвиває їхнє мислення, заохочує потребу дітей і підлітків у самостійних пошуках” [5, с. 102].

Таким чином, вміння в широкому розумінні розглядають як дії, що дають змогу узагальнити досвід особистості в процесі практичної діяльності, оскільки вона виступає результатом оволодіння способом, що базується на знаннях та їх використанні в процесі розв’язання складних завдань; готовності до свідомого їх розв’язання; передбачає здатність орієнтуватися в нових умовах, використання елементів творчості в процесі діяльності.

Узагальнюючи результати досліджень В. Базуріна, Г. Кловак, М. Олейнікової, М. Фалько, І. Чернецького, Г. Ягенської та ін., можна виділити такі групи вмінь: загальні педагогічні вміння, що відповідають видам загальнонавчальної діяльності; конкретні вміння, які відповідають окремим видам педагогічної праці; дослідницькі вміння, які в структурі окремого виду діяльності відіграють роль дій та операцій.

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на педагогічні вміння майбутніх учителів. Різні аспекти цієї проблеми висвітлено в працях О. Абдуллої, І. Зимньої, Н. Кузьміної, О. Остряньської, В. Сластьоніна та ін. Так, Є. Рапацевич, термін “педагогічні вміння” тлумачить як “сукупність різноманітних дій учителя, які співвідносяться з функціями педагогічної діяльності” [9, с. 618].

О. Абдуллоїна розглядає педагогічні вміння як важливу соціальну та професійну функцію в структурі діяльності вчителя. Учена зазначає, що оволодіння способами, прийомами навчання та виховання базується на усвідомленому використанні психолого-педагогічних і методичних знань [1, с. 55].

Важливим аспектом формування педагогічних умінь Н. Кузьміна вважає наявність педагогічного завдання. Дослідниця розглядає педагогічне вміння як здатність людини виконувати на основі знань та навичок певні види діяльності в умовах, що швидко змінюються [7, с. 12]. Як зазначає І. Зимня, педагогічні вміння є сукупністю різноманітних дій учителя, які, насамперед, співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою визначають його індивідуально-психологічні особливості та свідчать про предметно-професійну компетентність [6, с. 23].

В. Сластьонін, визначаючи сутність педагогічних умінь, наголошує на їх творчому характері та виокремлює чотири їх групи: вміння “переводити” зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання; вміння побудувати логічно завершену педагогічну систему й забезпечити її реалізацію; вміння виділяти та встановлювати взаємозв’язки між компонентами й факторами виховання, приводити їх у дію; вміння вести облік й оцінювати результати педагогічної діяльності [10, с. 315]. О. Остряньська дає

визначення комплексних педагогічних умінь майбутніх учителів початкових класів як володіння сукупністю вмінь, що становлять структурне, ієрархічно взаємопов'язане й відносно закінчене утворення, яке поділяється на блоки, класи, роди, види та забезпечує педагогічно доцільну взаємодію вчителя початкових класів з усіма суб'єктами педагогічної діяльності [8, с. 70].

Грунтовне вивчення наукових праць, присвячених визначенню сутності ознак і класифікації педагогічних умінь, свідчить, що всім класифікаціям умінь притаманні виокремлення дослідницьких, як невід'ємного компонента їх структури.

Зазначимо, що педагогічні вміння в працях різних авторів характеризуються варіативністю ступенів узагальненості та класифікуються за логічними обґрунтуваннями. Концептуально-термінологічний аналіз свідчить, що характерним для існуючих класифікацій умінь є те, що їх невід'ємним компонентом є дослідницькі вміння.

Поняття “дослідницькі вміння” в працях різних авторів (С. Балашова, Н. Гловин, І. Єрмакова, М. Князян, С. Кулик, В. Кулешова, В. Лісовий, Г. Омеляненко, О. Рогозіна, М. Фалько та ін.) охарактеризовано як системні, узагальнені та комплексні; поєднання простих умінь і навичок; умову й результат дослідницької діяльності; вищий рівень індивідуального досвіду, а також зазначено, що система сформованих умінь та навичок є необхідною основою для будь-якого виду практичної творчої діяльності, забезпечує готовність самостійно виконувати завдання в нових умовах.

У нашому дослідженні ми розглядаємо дослідницькі вміння як один із видів професійних умінь педагога, що являють собою інтегроване утворення розумових і практичних дій, які забезпечують здійснення багатофункціональної пошукової діяльності, самовизначення та професійний саморозвиток особистості, здатної до проведення різних досліджень, ефективного розв'язання професійних завдань в умовах модернізації початкової загальної освіти.

З метою формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи нами проаналізовано Галузевий стандарт вищої освіти на пряму підготовки 6.010102 “Початкова освіта”, в якому викладено вимоги до організації різних видів практик (польова, в дитячих оздоровчих таборах, спостереження за навчально-виховною роботою вчителя-класовода, навчально-виховна практика в школі, виробнича) [4]. Для формування дослідницьких умінь особливе значення мають останні дві.

Педагогічна практика є проміжною ланкою між теоретичним навчанням і самостійною педагогічною діяльністю. Під час проходження практики студенти потрапляють у реальні умови майбутньої професійної діяльності, що вимагає осмислення та корекції отриманих знань, ціннісних орієнтирів, способів здійснення педагогічної діяльності.

Навчальними планами підготовки фахівців на пряму 6.010102 “Початкова освіта” передбачено проходження педагогічної практики у V, VI, VII семестрах. Відповідно до програм практик студенти повинні само-

стійно провести уроки з дисциплін початкової школи. Така діяльність є передумовою формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів, оскільки вимагає детального спостереження за роботою вчителя та учнів, аналізу педагогічної діяльності, формулювання висновків і рекомендацій щодо проходження практики. Для консультування й допомоги студентам призначають групових керівників з-поміж викладачів кафедр педагогіки та початкової освіти.

У контексті нашого дослідження необхідно було підвищити дослідницький характер педагогічної практики для забезпечення формування дослідницьких умінь. На настановчій конференції із цією метою майбутнім учителям початкової школи було запропоновано індивідуальні теми для розробки уроків з різних предметів початкової школи з включенням завдань дослідницького характеру. Ураховуючи дослідницьку орієнтацію професійно-педагогічної практики, для студентів експериментальних груп було уточнено програму виробничої практики на основі проектної діяльності. Завданнями практики було визначено: розвивати дослідницькі вміння майбутніх учителів початкової школи; закріпити комплекс знань щодо організації проектної діяльності в початковій школі; формувати вміння щодо здійснення інтелектуальної співтворчості учнів і вчителя; виробити стійку дослідницьку позицію до реалізації завдань сучасної початкової школи.

Відповідно до програми практики зміст дослідницької роботи студентів-практикантів включав: вивчення науково-педагогічної літератури з проблем формування дослідницьких умінь молодших школярів; проведення експериментальних досліджень за темами курсового проектування; удосконалення дослідницьких умінь у практичній діяльності.

Під час педагогічної практики студенти спостерігали, прогнозували, а також склали рекомендації з проведення уроків; застосовували знання, вміння, навички в творчій педагогічній діяльності; обґрунтовано вибирали ефективні методи навчання й виховання молодших школярів; ставили та вирішували конкретні навчально-виховні завдання, залучали учнів до елементарного дослідження, сприяли розвитку їхніх творчих здібностей; проводили експеримент і оцінювали його результати; узагальнювали матеріали, отримані під час роботи з дітьми; склали за допомогою різних дослідницьких методик звіт про власну пошукову діяльність; оцінювали рівень розвитку своїх професійних здібностей і розробляли план подальшого професійного самовдосконалення.

Під час проходження педагогічної практики майбутні фахівці користувалися власним "Портфоліо проектів для молодших школярів", матеріали до якого добирали самостійно (власні розробки проектів, педагогічний досвід упровадження проектного методу в початковій школі тощо).

Метод портфоліо досліджували такі вчені, як Е. Мельникова (у контексті оцінювання навчально-дослідницької компетентності студентів і визначення продуктивності співтворчості викладача й студента), І. Кисельова (в аспекті потенційних можливостей як навчального засобу),

Р. Чернишова, В. Андрюханова (з погляду пріоритетного напрямку реалізації інноваційних педагогічних технологій в умовах допрофільного та профільного навчання), Н. Гавриш, Л. Коваль, В. Прошкін, Л. Сущенко (у контексті інтеграції в процесі професійної підготовки фахівців у педагогічному університеті) та ін.

Аналіз праць вищезазначених авторів дає змогу стверджувати, що портфоліо виконує такі функції: мотиваційну, оскільки стимулює та орієнтує студентів на досягнення високих навчальних і професійних результатів, розвиток пізнавальних та творчих здібностей; оцінювальну, тому що дає можливість здійснити незалежне оцінювання результатів у будь-якій сфері; рефлексивну, бо дає змогу самопрезентувати, самооцінити власну діяльність та зробити висновки щодо подальшого самовдосконалення. Використовувані з метою формування дослідницьких умінь портфоліо мали традиційну структуру: 1) титульний аркуш – назва навчального закладу, проекту, автори, група, науковий керівник, термін виконання та захисту проекту; 2) зміст – перелік основних частин проекту; 3) вступ (розкривається сутність роботи, обґрунтування актуальності теми, визначається мета й кінцевий результат проекту); 4) основна частина структурується згідно з етапами, діями, методами, проміжними результатами проектної діяльності (опис і аналіз отриманих результатів теоретичних досліджень; практичне вирішення зазначеної проблеми (наявні шляхи, методи усунення та вирішення проблеми); 5) висновки – відповідність гіпотези результатам діяльності, оцінка методів розв'язання поставлених завдань, рекомендації, власні пропозиції; 6) список використаних джерел (згідно з чинними стандартами); 7) додатки (схеми, таблиці, малюнки, фото, діаграми, графіки тощо); 8) відомості про автора (ів) проекту (проектна група, роль кожного тощо).

Під час практики вчителі та методисти оцінювали рівень сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи, здійснювали порівняльний аналіз результатів практики студентів експериментальних і контрольних груп. Студенти, що працювали за експериментальною програмою, показали середній (68% на IV та 54% на V курсах) і високий (32% на IV і 46% на V курсах) рівні. Студенти контрольних груп, які працювали за традиційною програмою педагогічної практики, показали такі результати: у 30% на IV та 42% на V курсах зафіксовано середній рівень і тільки у 15% IV та 21% на V курсах визначено високий рівень оволодіння дослідницькими вміннями.

Отримані результати підштовхують до висновку, що процес формування й розвитку дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи значною мірою залежить від характеру керівництва педагогічною практикою з боку викладача. При зорієнтованості на формування дослідницьких умінь у студентів під час педагогічної практики вони повною мірою оволодівають такими вміннями: визначати розвивальний потенціал навчальних завдань; зосереджувати увагу на формуванні особистості молодшого школяра – ціннісного та естетичного потенціалу; висловлювати оціночні судження; здійснювати рефлексію й самоконтроль у процесі діяльності; вивчати та аналізувати передовий педагогічний досвід на практиці.

Підсумкові конференції за результатами практик на IV та V курсах проводили за спільною темою “Проектні технології навчання – засіб підвищення рівня дослідницького потенціалу майбутніх учителів початкової школи”. Звітуючи про проходження практики, студенти визначали труднощі, які виникали під час організації навчальної діяльності молодших школярів, обговорювали розгорнуті плани-конспекти.

Таким чином, уточнена нами програма педагогічної практики дала змогу підвищити рівень дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. Результати проходження педагогічної практики та аналіз звітів засвідчують глибоке усвідомлення студентами основ дослідної діяльності, бажання розвивати дослідницькі вміння, що сформувалися в умовах навчально-виховного процесу.

Висновки. Вважаємо, що формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи буде ефективним за умов: підвищення дослідницького характеру педагогічної практики, використання методу портфоліо, здійснення керівництва педагогічною практикою на засадах компетентнісного підходу. Проведення дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, а передбачає продовження науково-пошукової роботи. Подальшого наукового обґрунтування потребують питання формування дослідницьких умінь майбутніх магістрів початкової освіти.

Список використаної літератури

1. Абдуллина А. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: пособие [для пед. спец. высш. учеб. заведений]* / А. А. Абдуллина. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. вид. проекту М. П. Мовчан, В. В. Нісімчук, В. Й. Клічак. – Київ: Дніпро, 2009. – 1332 с.
3. Вернидуб Р. Науково-дослідницька діяльність у структурі забезпечення професійної підготовки вчителя / Роман Вернидуб // *Вища освіта України*. – 2012. – № 1. – С. 49–55.
4. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 “Початкове навчання” / за заг. ред. В. І. Бондаря. – Київ, 2006. – 140 с.
5. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник автор-укл. С. У. Гончаренко*. – 2-ге вид., доп. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
6. Зимняя И. А. *Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности* / И. А. Зимняя, Е. А. Шашенкова. – Ижевск, 2001. – 98 с.
7. Кузьмина Н. В. *Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища* / Н. В. Кузьмина. – Москва: Высшая школа, 1989. – 167 с.
8. Остряньська О. А. *Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04* / Остряньська Олена Анатоліївна. – Київ, 2002. – 259 с.
9. *Педагогика: Большая современная энциклопедия* / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с.
10. Слостенин В. А. *Педагогика. Инновационная деятельность* / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – Москва: Магистр, 1997. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2015.

Степанюк Е. И. Формирование исследовательских умений будущих учителей начальной школы в педагогическом дискурсе

В статье рассматриваются особенности формирования исследовательских умений будущих учителей начальной школы в педагогическом дискурсе. Представлен контент-анализ понятий: умения, педагогические умения, исследовательские умения. Акцентируется внимание на педагогической практике как эффективном средстве формирования исследовательских умений. Рассматриваются задачи учебно-воспитательной и производственной практики в школе и их возможности для формирования исследовательских умений студентов направления подготовки 6.010102 “Начальное образование”. Исследуется метод портфолио и его возможности в формировании исследовательских умений будущих учителей начальной школы. Представлены результаты экспериментального исследования.

Ключевые слова: *исследовательские умения, педагогические умения, педагогический дискурс, педагогическая практика, метод портфолио.*

Stepaniuk K. Formation of Research Skills of Future Teachers of Primary School in the Pedagogical Discourse

The article is devoted to the problem of formation of research skills of future teachers of primary school in the pedagogical discourse.

Thus abilities in the wide understanding examine as actions that allow to generalize experience of personality in the process of practical activity, as comes forward as a result of capture a method, that is based on knowledge and their use in the process of decision of difficult tasks; to readiness to their conscious decision; envisages sense of locality in new terms, use of elements of work in the process of activity.

Theoretical and methodological approaches to the determination of basic concepts skills, pedagogical skills, research skills have been analyzed. Attention is accented on pedagogical practice as effective means of forming of research skills.

During pedagogical practice students looked after, forecast, and also folded recommendations from conducting lesson; applied knowledge, ability, skills in creative pedagogical activity; reasonably chose the effective methods of studies and education of junior schoolchildren; put and decided concrete educational-educator tasks, brought over students to elementary research, assisted to developing their creative flairs; conducted an experiment and estimated his results; summarized the materials got during work with children; folded by means of different research methodologies a report on own searching activity; estimated the level of developing professional flairs and developed the plan of further professional self-perfection.

The tasks of educational and productive practice are examined at school and their possibility for forming of research abilities of students of direction of preparation 6.010102 Primary education. The method of portfolio and his possibility is investigated in forming of research abilities of future teachers of initial school. The results of experimental research are presented.

Key words: *research skills, pedagogical skills, pedagogical discourse, pedagogical practice, method portfolio.*